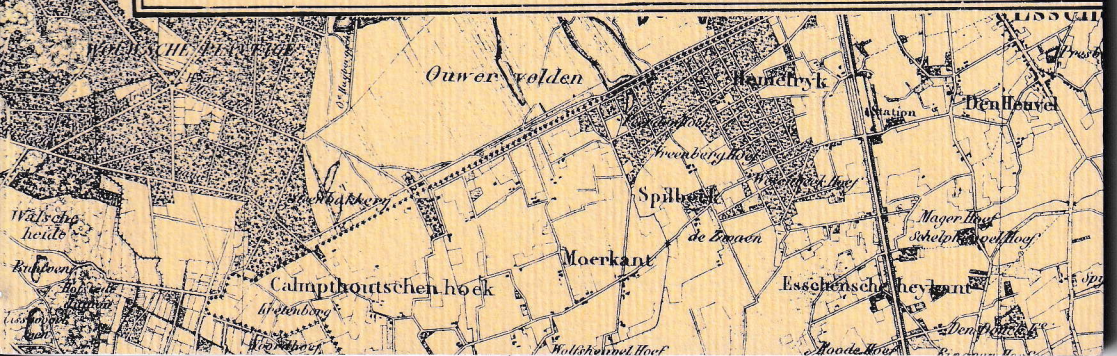

heemkunde kring
DE VIERSCHAER
WOUW

3 ~ 88.

De St. Bernardus-abdij en het landboek van Judocus Bal (2)

In deze tweede aflevering van het hoofdstuk over Wouw uit het "Land-boek" van Judocus Bal worden de "Thienden" van de parochie Wouw behandeld, alsmede een zeer uitvoerige beschrijving van de parochiegrens. In de aanhef vermeldt Bal dat de Abdij de Tienden van de gehele parochie Wouw, zowel de oude als de nieuwe tienden, de huidige en de toekomstige, de grote en kleine, maar ook de Tienden van Heerle in 1277 heeft gekocht van de Heer van Bergen en Breda voor 6.636 gulden en 5 stuivers. Het bezit van de Tienden vormde een flinke brok van het inkomen van de parochie en de abdij. Verder wordt er in het hoofdstuk nog melding gemaakt, welke percelen vrij zijn van Tiende. De (eerste) kerk, zo werd gezegd, heeft vroeger gestaan op de Hoge Braak (nabij de huidige Dalstraat), zijnde een groot stuk land, gelegen aan de noordzijde van het dorp aan de "heerbaan" naar Roosendaal. Bal vervolgt zijn verhaal door te vertellen dat de kerk gestaan zou hebben bij de lindeboom op het hoogste gedeelte aldaar. Hij vertelt verder dat de eerste kerken meestal op hoger gelegen gronden werden gebouwd. Toen de kerk verplaatst is naar het dorp, heeft degene die de grond voor de bouw ervan en voor de aanleg van het kerkhof geschonken heeft, "vrijdom van Thienden" gekregen van de abdij.

De Tienden waren een van de oudste en meestal voornaamste bron van inkomsten voor de kerk. Deze "tienden" waren een belasting in natura, geheven van de oorspronkelijke voortbrengselen. De tienden hadden tot doel:

- a. onderhoud van de kerkgebouwen;
- b. inkomen voor de pastoor;
- c. ondersteuning voor de armen.

Aan de bepaling "tiende" moet niet de betekenis worden toegekend, die men er normaal aan zou toekennen; niet het tiende deel. Het moet in veel bredere zin worden gezien. Het was niet zelden het elfde, vijftiende, twintigste deel

en soms nog minder van de opbrengsten, waarop dit recht geheven werd. Hierin volgde men steeds de plaatselijke gebruiken. De Tienden kon men in drie soorten onderverdelen:

1. de "grote" tienden, zij werden geheven op het vee en op de graansoorten;
2. de "kleine of smalle" tienden, geheven op vlas, wol, groenten, maar ook op schapen, kalveren, veulens etc.;
3. de "novale" tiende, geheven op de voortbrengselen van nieuw ingenomen/ontgonnen gronden.

Judocus Bal maakte ook nog onderscheid tussen de tienden van tarwe, rogge, gerst, vlas, lammeren, bijen en zaad. Toen Judocus Bal zijn "Land-boek" schreef, waren de Tienden verdeeld in 20 wijken of percelen. Hoeveel de opbrengst was vertelt Bal niet. In het boek "Woide...die Wouda" schreef W.A. van Ham dat in 1507 de Tienden waren verdeeld in 10 percelen, die door de rentmeester van de abdij werden verhuurd. De opbrengst was in 1507 als volgt:

1. de Oestelaerse thiende	14 f 10 sc
2. de Triest en de Kerck-over-acker	25 f
3. de Donck	9 f
4. Westelaerse thiende	10 f 10 sc
5. de Haynckse thiende	15 f 10 sc
6. den Strijthof	14 f 10 sc
7. 't Borkelaerken en de bijtiende	5 f
8. de Vroenhoutse thiende	17 f
9. de Saeftelse thiende	18 f 10 sc
10. de lammertiende	5 f

In dit tweede deel van 't hoofdstuk over Wouw worden door Bal zeer uitvoerig en nauwgezet de grenzen van de parochie bepaald. Het was van groot belang dat deze grenzen zo nauwkeurig mogelijk werden vastgelegd, omdat de inkomsten voor de abdij van St. Bernard ervan afhankelijk waren. Hoe belangrijk de abdij het bezit van de Tienden vond, blijkt wel uit het feit dat de overeenkomst uit 1277 met de Heer van Bergen en Breda werd bekrachtigd door de Bisschop van Luik, de deken van Hilvarenbeek, de pastoor van Wouw en de hertog van Brabant. Bij de beschrijving van de parochiegrens noemt Judocus Bal vele percelen, boerderijen met hun eigenaars en bewoners. Ook voor degenen die zich met genealogie bezig houden kan deze aflevering van groot belang zijn.

Het bezit van de tienden leidde vaak tot onenigheid met een aangrenzende parochie, vooral wanneer de limiet-scheiding niet nauwkeurig was vastgelegd. Uit het verleden zijn enkele voorbeelden te noemen: b.v. reeds in 1288 werd uitspraak gedaan over een geschil met de abdij van Tongerlo over de tienden van Rietgoor. Als grenspalen werden toen genoemd Langevoort, Vredepaal en Groot Hotmeer. Verder bevestigde in 1337 de herog van Brabant de uitspraak van de scheidsrechters uit 1329 over de tiendgrens met de parochie Steenberg. Een andere betwistbare zaak vormden de tienden van Heerle. Zo zijn er nog enkele voorbeelden te noemen waarbij onenigheid is ontstaan over de parochiegrenzen.

Tot zover de inleiding. Ook dit keer is het hoofdstuk samengevat in leesbaar Nederlands. Voor de liefhebber is dit hoofdstuk ook weer letterlijk, in de oorspronkelijke taal, als bijlage vermeld. Judocus Bal begint met te verhalen dat in het jaar 1277 van Arnoldus van Leuven en zijn vrouw Elisabeth de Tienden van de gehele parochie Wouw zijn gekocht voor 6.636 gulden en 5 stuivers. Hierbij waren begrepen de tienden van Heerle, van Loenhout en van Kapellen, met nog enige goederen onder Ekeren.

Bal maakt er vervolgens extra melding van dat de Abdij de tienden van de parochie Wouw heeft gekocht en niet de tienden onder het dorp Wouw. Want zo zegt hij, de kwartieren zoals Vorenseinde, de Langendijk en Coop-al vallen bestuurlijk wel onder de gemeente Wouw, maar niet kerkelijk en daarom heeft de abdij de tienden daar niet. Hij vervolgt dan weer met het tegenovergestelde. Zo zijn er kwartieren of gehuchten die kerkelijk onder de parochie Wouw vallen, maar niet bestuurlijk. Deze gehuchten zijn inmiddels wel bij een ieder bekend, het zijn Vroenhout, Vinckenbroek, Bulkelaar (Borckaer), Hainck en Warberg. Judocus Bal gaat in zijn hoofdstuk verder met de vaststelling van de "uijterste paelen ende limieten" van de parochie. Hierna volgt dan een zeer uitvoerige opsomming van percelen, beken, boerderijen etc., waarlangs de parochiegrens loopt. Om dit hier in zijn geheel te vermelden, komt de leesbaarheid van het verhaal niet ten goede. Uit de beschrijving van de parochiegrens uit 1666 blijkt dat deze in grote lijnen overeenstemd met de grens van de huidige

LAND-BOEK
van het
MARQUIZAET
van
BERGEN OP ZOOM
en van de
BARONIE VAN BREIDA

Beschreven A. 1666, door den Zeno. H.

Judocus Bal

van Heymisten.

Notarius Apostolicus, Prior, Pastor in Woude.

*Rent-meester ende Provisor der Abdij
van Sinte Bernards;*

Overleden den 1. Augusti in het jaer 1672.

Ende gecopieert A. 1751. door frater

Godefridus Bouvaert,

van Antwerpen,

te voor Koster, nu 29. jaeren Boek-Zaet-Bewaerder

in het selve Koster:

die stierf den 18. Meij anno 1770 at. 85. proef 65. jub. 16

Eerste bladzijde uit het befaamde Landboek van Judocus Bal, provisor van de abdij, waarin hij een inventarisatie geeft, toegelicht met historische bijzonderheden, van alle bezittingen en rechten van de abdij. Naar de copie van pater Godefridus Bouvaert uit 1751 in het archief van de abdij van St. Bernard te Bornem.

parochies Wouw, Heerle en Moerstraten. Bal begint zijn reis bij de "kele-beeke", de tegenwoordige Enge Beek, en vervolgt dat de parochiegrens de beek zuidwestwaarts volgt achterom Vinckenbroek en Bulkelaar tot op het Lavoir (= de brug over deze beek). Van deze brug gaat de tiende loodrecht naar een paal, genaamd de Vredepaal en vervolgens naar Hotmeer (Hopmeer) tot half in het ven. Hierbij vertelt Bal dat deze Vredespaal niet meer te vinden is en dat over deze limietscheiding "Questie" is. Vervolgens naar Huijbergen de heide in, zuidwaarts en naar het westen tot aan Bergen op Zoom. Judocus Bal vertelt dat hier wederom een "dispuet" valt. Bal vertelt verder hoe hij de limietscheiding ziet en hoe "die van Bergen" het zien. De parochiegrens loopt verder naar het noorden en ten westen van Heerle en gaat via de schouw van de Sprangenhoeve, toen Hungarijen genaamd, westwaarts recht op de Hoeve Steene Camer. De limietgrens gaat verder west, noord en oostwaarts tegen de limietscheiding van Halsteren, het Oudland en Kruisland. Van Kruisland gaat zij verder tot de straat, lopende van het Noordeinde van Heerle naar Kruisland, vervolgens oostwaarts naar de Biezenstraat. Vanaf de Biezenstraat loopt de limiet vrijwel recht naar het oosten tot aan een perceel land, genaamd de "Arduijn". Vanaf dit punt gaat de grens verder oostwaarts tot aan de "Kele-beeke".

Judocus Bal heeft "de uijterste paelen ende limieten van deze Thiende gevisiteerd ende gedesigneert" en gaat verder met het vaststellen van deze tiende binnen "deselve paelen ende limieten". Als eerste wordt Moerstraten genoemd. Hij vertelt dat Moerstraten een aparte heerlijkheid is en grotendeels onder de parochie Wouw valt en gedeeltelijk onder Heerle. Als tweede valt de gehele parochie Heerle binnen deze limieten. In 1440 is er een limietscheiding aangaande deze tienden gemaakt tussen Wouw en Heerle. Hij zegt dat deze zo oud is dat niemand meer exact weet hoe deze limietscheiding loopt. Vervolgens geeft hij aan hoe volgens hem in 1666 de limietscheiding met Heerle is.

Na het behandelen van deze limietscheiding gaat Bal verder met de mededeling dat er nog een "Leen-thiende" is in het zuid-oosten van de parochie, welke niet toekomt aan de

4
abdijs van St. Bernard en dat er nog verschillende stukken land zijn die vrij van tienden zijn en derhalve "tiende-vrije" landen worden genoemd. Hoe deze vrijdom is verkregen weet Bal niet, maar algemeen wordt aangenomen dat dit is geschied door het verplaatsen van de kerk naar Wouw. Judocus Bal noemt alle percelen met eigenaar c.q. bewoner waarover geen tienden aan de abdijs moet worden betaald. In totaal betreft het 26 percelen met een totale grootte van 39 gemet en 256 roeden. Volgens de oude chijsboeken van de Markies van Bergen op Zoom zouden in totaal maar 36 gemet tiende-vrij zijn "soo dat desen Vrijdom allenskens vermeerdert en stillekens ingekropen is".

Nadat Bal uitvoerig de limietscheidingen in de parochie Wouw heeft behandeld, gaat hij vervolgens verder met de vermelding hoe groot de opbrengst van al deze tienden is. Op de hierna volgende gewassen moest in 1666 elke 11e schoof of hoop worden afgestaan aan de abdijs: tarwe, rogge, haver, gerst, boekweit, erwten, bonen en vlas. Over de zaad-tiende vertelt Bal dat deze maar tien-stuivers het gemet geeft onder Wouw en Kruisland.

De lammeren moesten vertiend worden binnen de eerste tien dagen van mei. Bij de lammertiende is het exact het tiende lam dat bestemd is voor de tiend-heffer. Als er minder dan tien lammeren zijn moet de eigenaar voor de "resterende accorderen in geldt". Daarbij moest de eigenaar de "tiende lammeren" houden op "sijnen kost tot uijtgaende meije, als wanneer den Thiendenaer de sijne haelen moet". De bijentiende wordt in 1666 reeds meer dan 50 jaar niet meer geheven. Ook de andere "smalle-tienden", zoals die van: ganzen, kippen, veulens en kalveren zijn buiten gebruik geraakt. Judocus Bal vertelt hierbij dat dezen "van kleijn profijt, gelijk ook de Bie-thiende hebbende vele moejten ende luttel baeten" waren.

Op het eind van het hoofdstuk vertelt Bal dat al deze tienden vrij en onbelast zijn van diverse chijsen, errenten, keuren etc.

Bal besluit zijn hoofdstuk over Wouw met de volgende zin: "Boven den Predicant onderhouden wij nog tot Wouwe eenen Catholijken Pastoir, sijnde eene van onse Religieusen, ende Godt geve dat het lanck mag dueren voor deze deftige

Een tekening van Judocus Bal, zoals die voorkomt op
het tweede deel van het Landt-boeck van Sinte Bernards.
(1669).

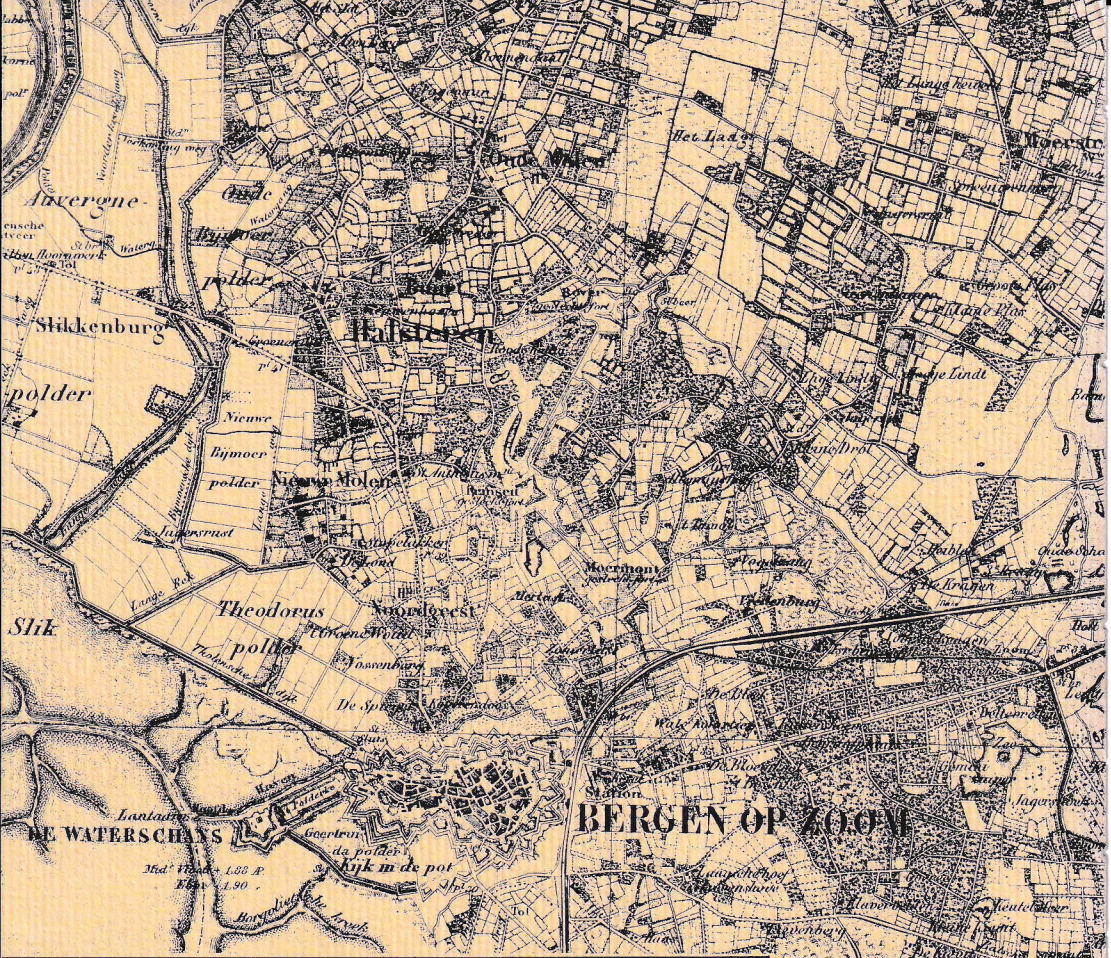
Catholijke Gemeijnte".

Wouw, maart 1988.

J.C.M.Schijven.

Geraadpleegde lektuur:

1. Judocus Bal: Landboek van het Marquizaet van Bergen op Zoom en van de Baronie van Breda.
2. Artikel in Sancta- Maria (1935).
3. Woide die Wouda, uitgave gemeentebestuur, Wouw, 1980.

Deze uitgave werd mede mogelijk
door financiële steun van de
Rabobank „Wouw - Kruisland”

Slikken van
VAN HET MARQUISAAT VAN
erkerhof slikken
Hildernisse en

